

Vukovar, 1991. Dvorac Eltz nakon paljenja i razaranja
autor nepoznat, Fototeka Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb

RATNO RAZARANJE I REKVIRIRANJA KULTURNE BAŠTINE U HRVATSKOJ

Branka Šulc

Dosadašnji pokazatelji ratnih razaranja kulturnih dobara u Hrvatskoj, Zavoda za zaštitu spomenika kulture Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske i Muzejskoga dokumentacionog centra iz prosinca 1992. godine, premda nepotpuni jer je dio

Hrvatske još uvijek okupiran i u informacijskoj blokadi, upućuju na to da je tijekom rata u Hrvatskoj oštećeno, razoreno i uništeno 245 povijesnih naselja (47 povijesnih urbanističkih cjelina, 188 povijesnih ruralnih cjelina, 10 arheoloških nalazišta), od kojih je 28 razoreno, 33 su spaljena, 83 djelomično razorena i 92 oštećena.

Razoreno je ili oštećeno i 590 pojedinačnih objekata evidentiranih ili registriranih kao spomenici kulture, od kojih je 126 nacionalnog i svjetskog značenja.

Izvan funkcije je i 46 muzeja/galerija od ukupno 170, s fondom od oko 5.000.000 predmeta, koji su ili do temelja razoreni, teško oštećeni ili, što je rjeđe, lakše oštećeni, kao i 9 arhivskih zgrada i 22 bibliotečne.

Nepoznata je ili naslućena sudbina brojnih privatnih i sakralnih zbirki, te 16 muzeja i galerija na okupiranom teritoriju Hrvatske s ukupnim fondom 135.000 predmeta muzejske građe, od kojih je iz 6 opljačkan sav fond.

Od početka rata u Hrvatskoj, koji datira u travanj 1991. godine, ne samo da su metom napada povijesna naselja, spomenici kulture svih kategorija, već i groblja, a ponajprije sakralni objekti. U zbiru oštećenja 354 crkve i samostanskih cjelina, posve su razorene 94, teže 98, a lakše je oštećeno 59. Za 103 sakralna objekta nedostaju cjelovitiji podaci o opsegu i karakteru šteta, sudbini umjetničkog inventara koji nije evakuiran.

Predromaničke i romaničke crkve na okupiranom teritoriju Hrvatske u Dalmaciji i dalmatinskom zaleđu postale su metom neprijateljskih napada. Između potpuno razorenih gradova i starih gradskih jezgri Vukovara i Petrinje, devastiranih gradova Vinkovaca i Lipika, najčešće razaranja pretrpio je Osijek s više od 350 razorenih i oštećenih zgrada izrazite arhitektonske i povijesne vrijednosti, Karlovac, Zadar i drugi gradovi te autohtone etno-cjeline hrvatskih sela.

Prirodna baština, flora i fauna također su bili ciljevi napada: Plitvička jezera, Kopački rit, Nacionalni park Krka, arboretumi, šume i dr. Poznat je podatak da je iz gotičke crkve u Vočinu neprijatelj kamionima odvozio crkveni inventar u nepoznatom smjeru a potom objekt minirao. Opljačkao je vrijedan fond franjevačke crkve i samostana sv. Filipa i Jakoba u Vukovaru, minirao predromaničke i romaničke crkve u Dalmaciji.

*Selo Komolac u Dubrovačkom primorju. Minama uništeno groblje sv. Luke
Snimio: Božo Gjučić Fototeka Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb*

I prije rata 1991./1992. godine u Hrvatskoj su, samo za razdoblje od 1981. do 1987. godine, podnesene 492 krivične prijave krađa umjetnina, od kojih je 231 slučaj rasvijetljen. Najčešće su na meti krađa bile crkve na osami, pokadšto i izvan funkcije, napuštene palače, dubine jadranskog podmorja - sačuvanoga sredozemnog podmorskog muzeja, brojni arheološki lokaliteti i etnološka grada.

Krade u muzejima i na izložbama učestale su posljednjih godina i zbog nepostojanja sigurnosnih uređaja u većem broju muzeja. Cvjetala je i prodaja antičkog novca, skulpture i stakla, keramike s arheoloških lokaliteta Issa, Salona, Naroni i dr.

U velike pljačke kulturnih dobara u Hrvatskoj ubraja se pljačka tijekom 1988. i 1989. godine iz fondova rariteta i iz trezora knjiga u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, a u toku je sporenje pred njujorškim sudom o tzv. Seusovu blagu ukradenom na području Istre u Hrvatskoj.

Krade iz 5 muzeja na području žarišta izbijanja rata u Hrvatskoj, neposredno prije početka rata, tijekom 1990. i početkom 1991. bile su usmjerene na trofejno oružje iz 2. svjetskog rata.

Najdrastičniji primjer rekviriranja kulturnih dobara u ratu u Hrvatskoj odnosi se na muzejske i crkvene zbirke, i knjižnicu u Vukovaru, nakon što su taj, gotovo u cijelosti razrušen grad, okupirali jugo-vojska i četničke formacije iz Srbije.

Rekvirirani su fondovi od 35.000 muzejskih predmeta, bibliotečne zbirke rariteta, arhiva Gradskog muzeja Vukovara, svrstani u A kategoriju, koji su bili izloženi u prostorima negdašnjeg dvorca Eltz, sagrađenog 1749. godine; iz Galerije umjetnina i Zbirke Bauer, uvrštene u B kategoriju,

privatne donacije prof. dr. Antuna Bauera, muzicologa i osnivača brojnih muzejskih i galerijskih ustanova u Hrvatskoj, rođenog u Vukovaru, jedne od najcjelovitijih zbirki hrvatske likovne umjetnosti 19. i prve polovice 20. stoljeća s 1357 umjetnina; iz Spomen-muzeja nobelovca prof. dr. ing. Lavoslava Ružičke, rođenog također u Vukovaru; iz Spomen-muzeja II. kongresa KPJ, komemorativnog muzeja, arhivske i foto grade; iz Etnografske zbirke Rusina u obližnjem selu Petrovcima, područnoj muzejskoj zbirci vukovarskog Gradskog muzeja; iz crkve sv. Filipa i Jakoba, izgrađene u prvoj polovici 18. st., s vrijednim fondom arhivske i bibliotečne grade te crkvenog inventara. Sve zgrade u kojoj su bili navedeni muzeji posve su razorene.

Povodom prijenosa kulturnog blaga iz Vukovara u Beograd i Novi Sad u Srbiji, obavljenog, prema informaciji TV-Beograd, pod pokroviteljstvom Ministarstva kulture Srbije i uza stručnu pomoć konzervatora i kustosa iz beogradskih i novosadskih muzeja i zavoda za zaštitu spomenika kulture, ministar kulture Hrvatske je tijekom studenoga 1991. godine pismom zatražio točnu informaciju od srpskog ministra za kulturu o tomu tko je dao nalog za evakuaciju, tko je bio zadužen za evakuaciju, u kakvom su stanju umjetnine, te gdje su i pod kojim uvjetima predmeti pohranjeni, zatraživši i povrat rekviriranoga. Odgovor na ovaj dopis nije nikada uzvraćen.

O ovom drastičnom slučaju pljačke, jednom u nizu primjera apsolutne nemogućnosti primjene ni jedne međunarodne konvencije, napose Haaške konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, Muzejski dokumentacioni centar (MDC) i Zavod za zaštitu spomenika kulture Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske odmah su

obavijestili generalnog direktora UNESCO-a, ICOM-UNESCO kao i novoosnovanu Radnu grupu ICOM-a za primjenu Haške konvencije, a o problemu devastiranja muzejske građe i muzeja u Hrvatskoj predstavnik MDC-a je izvjestio i na godišnjem skupu ICOM-ova Komiteta za sigurnost muzeja u Beču, listopada 1991., kao i skup evropskih muzejskih stručnjaka koji je prosinca 1991. u Zagrebu organizirala Fondacija ARCH iz Lugana. Na sjednici Komiteta za edukaciju i Podkomiteta za arhitekturu i umjetničku baštinu The Council of Europe, održanoj travnja 1992. u Ljubljani, predstavnik MDC-a je skup izvjestio i o problemu rekviriranja kulturne baštine iz Hrvatske.

MDC je u tu svrhu relevantnog informiranja pripremio dokumentacijsku podlogu s podacima o fondovima opljačkanih muzeja, izradio kopije mikrofilmova inventarnih knjiga Gradskog muzeja Vukovara, pripremio sve kataloge postava, izložaba i drugih akcija tih muzeja, video-snimke i dr. U stalnom je kontaktu s UNESCO-om u vezi s pokretanjem rješavanja povrata ukradenih kulturnih dobara iz Vukovara.

Drugi je primjer pljačke iz fonda Muzeja Drniške krajine u Drnišu (nedaleko od Splita), zbirke donacije 25 skulptura i 7 slika, nastalih od 1911. do 1959. godine, Ivana Meštrovića (1883.-1962.), najznačajnijega hrvatskoga kipara 20. stoljeća čiji je opus doživio i međunarodno priznanje. Predmete su nakon okupacije Drniša pripadnici jugo-armije i četničkih formacija prenijeli u Knin i nema daljnjih relevantnih podataka o sudbini te zbirke.

Zavičajnu muzejsku zbirku u Čilipima, nedaleko od Dubrovnika, jugo-armija je pronašla u skloništu. Zbirka je smještena, pod stražom, u jednoj od rijetkih nerazrušenih zgrada mjesta. Po oslobođenju Čilipa fond je pronađen u cijelosti a zgrada je spaljena zajedno s dijelom muzejskog etnografskog inventara.

O svim primjerima devastacija i pljačkama muzeja i galerija MDC vodi evidenciju, a u suradnji s Ministarstvom kulture i prosvjete Republike Hrvatske tiskao je početkom 1992. godine publikaciju *The Destruction of Museums and Galleries in Croatia During the 1991 War*. Tiskan je i posebni broj časopisa MDC-a, *Informatica Museologica* s temom ratnih razaranja spomenika kulture u Hrvatskoj na hrvatskom i engleskom jeziku poradi što šireg informiranja i svjetske kulturne javnosti o problemima s kojima se muzejska djelatnost u Hrvatskoj suočavala i suočava u ratu.

Dosadašnja saznanja službe zaštite spomenika kulture i pretpostavke da su iz napuštenih, oštećenih ili razorenih sakralnih i muzejsko-galerijskih objekata, te iz privatnih zbirki na područjima Hrvatske zahvaćenim ratom nestali, otuđeni ili rekvirirani brojni pokretni spomenici kulture, pokrenula su hitnu akciju na poslovima prijave nestanka i potrage za nestalim ili ukradenim spomenikom kulture, o kojemu evidenciju vodi Zavod za zaštitu spomenika kulture Ministarstva prosvjete i kulture Republike Hrvatske u svrhu sprečavanja trgovine ukradenim predmetima; te pripreme za pokretanje postupka reparacije i restitucije rekviriranih spomenika kulture kao, podnošenja zahtjeva za otvaranjem postupka potrage Ministarstvu unutarnjih poslova Hrvatske i Interpolu.

Prikupljanje evidencije je u toku, izrađeni su popisi antikvarijata, prodajnih galerija i posrednika u prodaji umjetnina (državnih i privatnih). Osnovana je komisija za kontrolu trgovine umjetninama sa stručnjacima za pokretne spomenike kulture koja će jedan put tjedno obavljati i kontrolu trgovine umjetninama. Nadležni zavod za zaštitu spomenika kulture će otkrivanjem ukradenih umjetnina primjenjivati zakonske odredbe za zaštitu spomenika kulture Hrvatske i međunarodnih konvencija, zaustaviti i zabraniti daljnju trgovinu.

Ministarstvo kulture i prosvjete i Vlada Republike Hrvatske poduzet će sve pravne mjere za pokretanje postupka restitucije rekviriranih pokretnih kulturnih dobara.

Uz ratificirane međunarodne konvencije o zaštiti kulturne i prirodne baštine, a napose u pogledu realizacije njihove primjene, važan je podatak da je bivša Jugoslavija siječnja 1980. ratificirala i Bečku konvenciju o sukcesiji država u odnosu na ugovore.

Za rješavanje povrata rekvirirane kulturne baštine osobito su važne međunarodne konvencije: o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine, o mjerama za zabranu i sprečavanje nedopuštenog uvoza, izvoza i prijenosa vlasništva kulturnih dobara, Haška konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba i dr.

Za restituciju rekviriranih kulturnih dobara potrebno je i potpisivanje međunarodnih ugovora s određenom državom, primjena Zakona o zaštiti spomenika kulture Hrvatske, Krivičnog zakona Republike Hrvatske i dr. O tomu problemu predan je zahtjev Republike Hrvatske za raspravu i na razini Mirovne konferencije o sukcesiji bivše Jugoslavije u Bruxellesu, a potom u Ženevi, na razini Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope i na razini KESS-a.

U potrazi za rekviriranim i/ili opljačkanim fondovima muzeja, crkava, privatnih zbirki, knjižnica, uza sve poduzete mjere, bit će nužna pomoć i iskustvo stručnjaka i institucija iz evropskih i izvan-evropskih zemalja.

Primljeno: 25. 1. 1993.